

GRAMATIKA U NJEMAČKO-HRVATSKIM ILI SRPSKIM RJEČNICIMA

UDK 801.3:801.316:001.4

Svaka rasprava o ulozi gramatike u rječniku trebala bi pretpostaviti opću teoretsku raspravu o međuodnosima semantike i morfologije, odnosno o njihovu razgraničenju.

Problem tretiranja gramatičkih kategorija i struktura u rječnicima ne ovisi, međutim, samo o rezultatima takve rasprave, već i o vrsti rječnika, o njegovoj namjeni.

Budući da ćemo govoriti o dvojezičnim rječnicima opće namjene, o standardnim rječnicima, oba su problema ponešto pojednostavnjena, jer se od tog tipa rječnika očekuje, prije svega, navođenje značenjskih ekvivalenata popraćenih najšturijim podacima o njihovim gramatičkim svojstvima, a to se, po pravilu, odnosi na morfološke osobine.

Polazište je ovog prikaza upotrebljivost rječnika. Budući da je taj pojam vrlo rastezljiv, pokušat ćemo ga pobliže odrediti. Zanimalo nas je, naime, koliko standardni njemačko-hrvatski ili srpski rječnici ispunjavaju svoju osnovnu zadaću. A njihova zadaća, dakako, nije isključivo navođenje značenja, već bi rječnici te namjene morali prije svega, korisnika osposobiti za razumijevanje i za izražavanje na jeziku izvoru, što znači da bi morali sadržati i nužne podatke o funkcionalnim svojstvima navedenih leksičkih jedinica, bez kojih su one neupotrebljive u većim jezičnim cjelinama. Upotrebljiv rječnik bio bi, prema tome, rječnik koji navodi određeno značenje, određene podatke i upućuje na ispravnu primjenu, upotrebu tih podataka. Na prvi bi se pogled moglo učiniti da takav pristup namjeni rječnika dovodi u pitanje njegovu ekonomičnost. Ako govorimo o gramatici u rječniku, nikako ne mislimo da bi bilo potrebno svaku leksičku jedinicu popratiti odgovarajućim poglavljem iz gramatike. Osnova uključivanja gramatike u rječnik jesu gramatičke osobitosti jezika izvora koje su u jeziku cilju različite naravi ili ih on uopće ne poznaje, pa su stoga i najčešći izvor pogrešaka. Riječ je, dakle, samo o ograničenom broju natuknica koje nikako ne ugrožavaju ekonomičnost rječnika.

Pretpostavka određivanja onoga što ćemo smatrati »gramatičkim osobitostima« jezika izvora jest znanje gramatike prosječnog korisnika rječnika — rječnik bi takvom korisniku morao pružiti gramatičke podatke kojima bi dopunio svoje znanje.

Analizirani rječnici odabrani su prema načelu učestalosti upotrebe i navedeni po abecednom redu autora:

- prof. dr Antun Hurm, *Njemačko-hrvatskosrpski rječnik*, III, dopunjeno izdanje, priredila dr Marija Uroić, Zagreb, 1968.
- prof. dr Svetomir Ristić — prof. Jovan Kangrga, *Enciklopedijski njemačko-srpskohrvatski rečnik*, Beograd-München, 1963.
- dr Gustav Šamšalović, *Njemačko-hrvatski rječnik*, IV izdanje, Zagreb, 1971.

Budući da hrvatski ili srpski jezik ne poznaje gramatičku kategoriju člana, njegova uporaba u njemačkome izaziva prilične poteškoće. One postaju još veće ako različita upotreba određenog i neodređenog člana, ili člana uopće, uzrokuje promjenu u značenju riječi. Imenica *Glas*, na primjer ovisno o upotrebi člana, znači *staklo* ili *čaša*, a oblik množine znači i *naočale*. *Glas* u jednini kao dvije zasebne jedinice navodi samo Šamšalović, ali bez naznake o osobitosti upotrebe člana. Hurm i Ristić — Kangrga daju oblik množine, ali ne navode moguće novo značenje.

Sličan je problem s imenicama koje se obično upotrebljavaju bez člana. Za imenicu *Wasser* to se iz podataka u rječnicima ne može zaključiti — sva tri rječnika daju podatke o gramatičkom rodu, Hurm oblikom određenog člana; pridjevi koji stoje uz imenicu *Wasser* kod Ristića i Kangrga te Šamšalovića dani su u obliku koji može stajati i iza neodređenog člana, npr. *angesäuertes, destilliertes, gebundenes, kalkhaltiges Wasser* (Ristić-Kangrga); *fließendes, stehendes Wasser* (Šamšalović). U istom se obliku pridjev javlja i uz imenice kad stoji iza određenog ili neodređenog člana, npr. *fröhliche Stimmung*. Bez člana se imenica *Wasser*, doduše, navodi u različitim sintagmama, npr. *Wasser schöpfen, unter Wasser stehen* (Hurm), *bei Wasser und Brot sitzen* (Ristić-Kangrga), ali u takvim su sklopovima bez člana i imenice koje inače uvijek zahtijevaju upotrebu člana.

U njemačkome postoji grupa pridjeva stranog porijekla koji se ne stupnjuju. Takav je pridjev *rosa*. Možemo pretpostaviti da se u našem jeziku taj pridjev može pojaviti u komparativu ili superlativu. Korisnik rječnika koji posegne za rječnikom da bi u njemu pronašao odgovarajući oblik tog pridjeva neće naći nikakve naznake o njegovoj nepromjenjivosti. Međutim, to što se ne navodi oblik komparativa i superlativa ne znači da ti oblici ne postoje. Jer Hurm, na primjer, uz leksičku jedinicu *gut* ne navodi supletivne oblike komparativa i superlativa, već svaki stupanj navodi kao zasebnu leksičku jedinicu, a za pridjev *alt* uz pozitiv naznačuje i odgovarajuće promjene u komparativu i superlativu.

Vremenski veznici *wenn* i *als* razlikuju se upotrebom. *Wenn* je vremenski veznik koji se upotrebljava kad je glagol u prezentu, a *als* kad je glagol u nekom prošlom vremenu. Kada se govori o *uobičajenoj, ponavljanoj* radnji u prošlosti, upotrebljava se također veznik *wenn*. Nijedan od analiziranih rječnika ne navodi te podatke, već daje isključivo značenjski ekvivalent — *kad, čim*, a Šamšalović *als* označava kao adverb.

Oblici jakih njemačkih glagola moraju se naučiti svaki zasebno, jer analogija na temelju nekoga poznatoga jakog glagola nije moguća. Stoga se od rječnika očekuje da pruži barem podatke o mogućim kombinacijama. Uzmimo kao primjer glagol *sehen*. Hurm 2. i 3. lice singulara prezenta indikativa aktiva navodi uz značenjski ekvivalent, ali ih ne navodi zasebno. Prema tome, nekome tko u njemačkom tekstu glagol *sehen* prvi put susreće u preteritu rječnik neće biti ni od kakve koristi. Ristić i Kangrga, pak, sve te oblike daju zasebno, ali ne i uz infinitiv, u okviru natuknice.

Šamšalović znakom * označava »da se korjeniti vokal preglasuje u 2. i 3. licu singulara prezenta indikativa aktiva«. Isti znak nalazi se i uz naš primjer, uz glagol *sehen*, iako se kod njega radi o drugoj glasovnoj promjeni.

Ovi primjeri pokazuju da se analizirani rječnici zadovoljavaju uglavnom navođenjem osnovnih kategorijalnih podataka u obradi leksičkih jedinica

(vrste riječi, gramatički rod). Funkcionalna strana i osnovni morfološki podaci obrađeni su potpuno nesustavno. Ti se nedostaci pokušavaju nadoknaditi pojednostavljenim, školničkim prikazima nekih gramatičkih područja u posebnim priložima rječniku.

GRAMMATIK IN DEUTSCH-SERBOKROATISCHEN WÖRTERBÜCHERN

Zusammenfassung

Ein zweisprachiges Wörterbuch sollte nicht nur die Bedeutung der Wörter sondern auch ihre grammatischen Eigenschaften erklären. Eine Analyse deutsch-serbokroatischer Wörterbücher zeigt, dass die wichtigsten grammatischen Angaben (Komparation, starke Verba, bestimmter — unbestimmter Artikel, Konjunktionen) entweder unsystematisch oder überhaupt nicht angeführt sind.